

tionibus; quia ipsa prorsus ignota est humanis sensibus, et vix utcumque intelligitur, cum res in deterius commutantur; tanquam ei propinquet quidque deformius, nec preveniat tamen ad illam informitatem quantulacumque vel visibilis remanens vel intelligibilis species: sive per cœlum et terram generaliter prius insinuata sit spiritalis corporalisque natura: sive aliquid aliud, quod hic salva fidei regula intelligi potest: Deum tamen verum et summum et bonum fecisse cuncta quæ cernimus, et quæ meliora non cernimus, quamvis modus quo ea fecerit comprehendere humana mente non possit, dubitare fas non est. Sed cum istis indoctis blasphematoribus Litterarum sacrarum non ea rationum subtilitate agendum est, qua ista quærenda sunt et inter pacificos Dei filios disputanda.

XIV. Sed si putat iste adversus libros Legis et Prophetarum se nosse, quod dicit se scire, summum Deum incomparabilem splendorem incomprehensibilis esse lucis: primo audire ab eo vellem, cujus lucis existimet esse splendorem summum Deum; utrum et ipsa lux Deus sit, et utrum Patrem intelligat lucem, ejusque splendorem unigenitum Filium, quem tamen confessus est summum Deum. Quod si ita sentit, approbo et laudo. Sed quod eum quem credit esse lumen de lumine, vel incomparabilem splendorem incomprehensibilis lucis, non credit esse opificem mundi, improbo et culpo: cum ibi legat: «Mundus per eum factus est;» ubi legit: «Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum¹.» Improbo etiam, si nescit, magisque improbo atque detestor, si scit, et insidiatur ut decipiat nescientes in veteribus prius divinis Litteris scriptum: «Accedite ad eum, et illuminamini².» Et, «Præceptum Domini lucidum illuminans oculos³.» Et, «Illumina oculos

¹ Joan. 1, 9 et 10. — ² Psal. xxxiii, 6. — ³ Id. xviii, 9.

» meos, ne unquam obdormiam in mortem⁴.» Neque enim hoc orabat homo utique mortalis, ne unquam corpore moreretur, aut corporalibus oculis somnus ne veniret optabat: sed eos utique oculos sibi illuminari petebat, de quibus Apostolus dicit: «Illuminatos oculos cordis » vestri⁵.»

XV. Porro si huic displicet, lucem initium sumpsisse de tenebris, etiam hoc enim verbis garrulæ vanitatis exagitat; eidem Apostolo hoc dicat, qui scribens ad fideles, ait: «Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino⁶.» Quis enim hoc fecit, nisi ille, qui, cum tenebræ essent super abyssum, dixit: «Fiat lux, et facta est lux⁷.» Quod apertius alio loco idem Apostolus expressit, dicens: «Deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit » in cordibus nostris⁸.» Si autem hoc putat Scripturis deesse prophetis, quod Filius sit lumen de lumine, vel splendor lucis, legat quod in eisdem litteris legitur de Sapientia: «Candor est enim lucis æternæ⁹.» Aut illud in prophetico Psalmo: «Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra: cantate » Domino et benedicite nomen ejus, bene nuntiate diem » ex die salutare ejus⁷.» Quis est enim dies ex die, nisi Filius lumen de lumine? Salutare autem Dei esse Christum legat in Evangelio, dicente Simeone sene, quando illum cognovit in manibus matris, carne minimum, spiritu maximum, acceptoque in manus suas ait: «Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare » tuum⁸.»

XVI. Hic si responderit, aliam esse lucem de qua dictum est: «Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in

¹ Psal. xii, 14. — ² Ephes. 1, 18. — ³ Id. v, 8. — ⁴ Gen. 1, 3 — ⁵ 2 Cor. iv, 6. — ⁶ Sap. vii, 26. — ⁷ Psal. xcvi, 1. — ⁸ Luc. ii, 29 et 30.

» Domino¹; » quia spiritualis lux mentis est ista, non carnis: aliam vero illam de qua scriptum est: « Dixit Deus: Fiat » lux, et facta est lux², quæ ad oculos pertinet corporales: primo confitebitur a luce summa, quod est ipse Deus, fieri potuisse qualemcumque infimam lucem, bonam tamen. Deinde, unde scit etiam qualis et quanta sit? postremo utrum spiritualis, an corporalis? Nisi forte fideles homines, qui quandiu sunt in corpore, peregrinantur a Domino³, possunt jam merito ipsius fidei lux vocari, et Angeli non possunt, qui semper vident faciem Patris? Unde ergo scit, utrum talis lux primitus facta sit? Unde scit, quomodo in illa luce vespere et mane possit intelligi? Quomodo denique senario numero præsentata fuerit operibus Dei, et in ea septima requieverit Deus, unde ad istos dies nobis notissimos, qui solis circuitu revolvuntur, septenarii ipsius numeri quædam forma translata est? Sed et si lux facta est corporalis, unde novit quomodo esse potuerit ante solem et ante firmamentum, quod cælum postea nuncupatum est, remota ab aspectibus terrenorum in superioribus partibus mundi, ut solus Deus inter illam tenebrasque divideret? Nam inter istas tenebras quæ nobis faciunt notissimam noctem, et lucem quæ nobis facit notissimum diem, luminaria nobis visibilia, ut dividerent, imperavit. Quis autem ferat, quamvis non sit indignandum potius quam ridendum, indicare istum nobis quod diem horæ designent, horas autem sol discernat atque disternat, et velle ut credamus quod Moyses ista nescierit, et ideo diem antequam sol fieret nominaverit? Sed convenient homines ad librum istius audiendum, et proponatur eis quid sit credibilis, utrum istum nescire quamdam lucem et quemdam diem, quem sciebat Moyses; an Moysen nescisse istam lucem ac diem, quem non

¹ Ephes. v, 8. — ² Gen. 1, 3. — ³ 2 Cor. v. — 4 Matth. 1, 10.

solum iste, verumetiam qui verba ejus non intelligunt, sciunt.

XVII. Quid quod etiam de aquarum congregatione ingerit nescio quis imperitissimus quæstionem; imovero non quæstionem, sed reprehensionem, tanquam non recte dictum sit: « Congregentur aquæ in congregationem » unam, et appareat arida¹; » eo quod aquis omnia tenebantur: ignorans quemadmodum aqua in aërios vapores tenuata rareseat, et nebulosa caligine multum occupet spatii, exiguum vero si congregata densetur, nec jam levis volitet, sed gravis fluitet. Quid ergo mirum, si rara terram texerat, spissata nudavit? Quid si etiam divino nutu in magnos sinus terræ subsedit, atque ita quidquid naturæ humidæ per totum ejus jacebat, in partes concavas confluens, recessit a cæteris, et quod operiebat aperuit, congregata in humiliora succumbentia qua mare interflueret et circumflueret, atque altiora deserens qua orbis emineret? Omitto quod potest hic intelligi significatum esse, quod informis illa materies aquæ vel abyssi vocabulo insinuata sit, et species acceperit duorum istorum gravium elementorum, humoris et humi: et ideo dictum esse: « Congregetur aqua, » quoniam labilis et mobilis ei species data est: « appareat autem arida, » quia immobilis fixa est. Nam illud quod magis Propheta libri hujus auctor intendit, ut ejus narratio rerum factarum esset etiam præfiguratio futurarum, non est contensiosis et infidelibus sensibus ingerendum. Cum ergo tot exitus pie quærentibus pateant, ne temere tanta reprehendatur auctoritas, unde iste nisi diabolico instinctu in eis rebus eligit calumniari, quas non est idoneus perscrutari?

XVIII. Quod vero in hominis conditorem Deum cæcus et ingratus invehitur, et audet dicere « Ei qui se finxit:

¹ Gen. 1, 9.

» Quare sic me fecisti¹? » cum omnino quomodo sit factus ignoret, multum præcipitis mentis audacia est. Sed vasa ira permittuntur ista garrere, ut tanquam de negligentiae somno excitentur vasa misericordiae, et studio respondendi pestilentibus maledictis, adhibeant curam salubribus dictis. Ecce enim in eo quod reprehendit iste hominis Conditor, quia prohibuerit eum sumere cibum dignoscentiae boni et mali², tanquam eum pecoribus parem esse voluisset nescientibus ista discernere, et hoc ei negasset cui potestatem dedisset in bestias, quo solo homo superat bestias, quam necessarium est vitæ bene agendæ, quod discimus quædam infeliciter disci, et feliciter nonnulla nesciri. Morbos enim et dolores quanto feliciter nesciremus? Si ergo medicus nos ab aliquo cibo prohiberet, quo accepto ægrotaturos esse præsciret, et ob hoc appellaret eundem cibum dignoscentiae sanitatis et imbecillitatis, eo quod per ipsum homo cum ægrotare cœpisset, experiendo dignosceret quid interesset inter contractam malam valetudinem et perditam sanitatem; quod utique melius ignorasset, et in illa quam perdidit sanitate mansisset, credens medico per obedientiam, non morbo per experientiam: numquid talem medicum invidisse nobis ejusmodi scientiam diceremus? Quis dubitet malum esse peccatum? Et tamen cum laude dictum est de Domino Jesu Christo, quia non noverat peccatum³. Non ergo noverat hoc malum, atque ideo illam unde Adam prohibitus est, boni et mali dignoscentiam non habebat. Hic si quæretur, quomodo quod non noverat, arguebat? Neque enim peccata non arguebat? « Omnia autem quæ arguuntur, sicut dicit Apostolus, » a lumine manifestantur⁴. » Quomodo igitur a quo arguebantur, ignorabantur? Nonne rectissime respondebitur: Et noverat, et non noverat? Rectissime

¹ Rom. ix, 20. — ² I Cor. v. — ³ Matth. 1, 10. — ⁴ Ephes. v, 13.

omnino: noverat enim per sapientiam, non noverat per experientiam. Huic itaque divinæ sapientiæ credere debuit Adam, ut ab illa mali scientia quæ sit per experientiam, præcepto Dei obediens temperaret. Sic enim malum nescisset, nisi fecisset. Fecit autem sibi, non Deo. Nihil enim facere potuit voluntate inobedientiæ, nisi quod ipse pateretur lege justitiæ. Hæc est namque pœna inobedienti homini reddita in semetipso, ut ei vicissim non obediatur nec a semetipso. De qua re uberius in aliis, et maxime in quarto decimo libro de Civitate Dei disputavimus.

XIX. Nunc autem breviter responderim ad id quod ait iste, hominis institutorem a magno honore prohibuisse quem fecerat, dum eum pecori similem sine dignoscentia boni et mali esse voluisset. Hæc enim dignoscentia non est beati hominis sapientia, sed miseri experientia: unde lignum nomen accepit, a cujus cibo est homo prohibitus, ut obedientia commendaretur quæ maxima est virtus, et ut sic dixerim, omnium origo materque virtutum, in ea natura cui sic datum est arbitrium liberæ voluntatis, eam tamen necesse sit vivere sub potestate melioris. Quanquam non defuerint quibus visum est illam dignoscentiam boni et mali, magnum aliquod bonum fuisse: cujus capaces nondum fuerunt qui hanc usurpantes contra velitum, per inobedientiam peccaverunt.

XX. Quibus autem videtur sic hominem fieri debuisse, ut peccare nollet; non eis displiceat sic esse factum, ut non posset peccare si nollet. Numquid enim si melior esset qui non posset peccare, ideo non bene factus est qui posset et non peccare? Aut vero usque adeo desipiendum est, ut homo videat melius aliquid fieri debuisse, et hoc Deum vidisse non putet; aut putet vidisse, et credat facere noluisse; aut voluisse quidem, sed minime potuisse? Avertat hoc Deus a cordibus piorum. Si ergo ratio recta

demonstrat, rationalem creaturam illam esse meliorem, quæ nulla inobedientia deserit Deum, quam istam quæ ita deseruit: sciat quisquis hoc sapit, nec illam deesse cœlestibus rebus quæ nunquam deserit Deum, nec istam ita esse factam ut aliqua necessitate deserere cogeretur Deum: et quia voluntate deseruit, nihil ex hoc diminutum sapientissimis dispositionibus Dei, qui et malis bene et perversis recte utitur, et de humano genere juste meritoque damnato familiam sanctam atque numerosam, non ejus merito, sed gratia sua factam, in æternum regnum se translaturum esse testatur.

XXI. Quæ cum ita sint, nec Deus occultare debuit lignum, quod propter consecuturam hominis miseriam, si ex illo contra prohibitionem usurpato dignosceret a quo bono decidisset, et in quod malum incidisset, appellavit lignum dignoscentiæ boni et mali. Cur enim occultaret de quo mandatum dabat, et per quod obedientiam commendabat? Nec ignarus fuit hominem peccaturum: sed simul etiam, quid justus et bonus fuerat et de peccante facturum, summa utique divinitate præscivit. Nec instituit quod obesset, si homo sibi obesse noluisse: sed potius instituit quod prodesset; quia homo non sine bona mercede obedientiam custodisset, et non sine utili exemplo, ut eam sancti ejus posterius custodirent, pœnas inobedientiæ persolvissent. Nec voluit quod non potuit: hoc enim voluit, ut aut obediens homo esset, aut inobediens impune non esset. Nec infructuose voluit, quod homo non fuerat servaturus, jubere: quia pœna contemptoris docuit alios obedire. Nec in homine pars Dei restitit Deo: quia si hominis anima pars Dei esset, nec a se ipsa, nec ab aliquo decipi, nec ad aliquid male faciendum, sive patiendum, ulla necessitate compelli, nec in melius vel deterius mutari omnino potuisset.

XXII. Flatus autem ille Dei qui hominem animavit, factus est ab ipso, non de ipso. Quia nec hominis flatus, hominis pars est; nec homo eum facit de se ipso, sed ex aërio halitu sumpto et effuso: Deus vero potuit et de nihilo, et vivum rationalemque, quod non potest homo. Quamvis nonnulli existiment non tunc animatum primum hominem, quando Deus in ejus faciem sufflavit, et factus est in animam vivam; sed tunc accepisse Spiritum sanctum. Quodlibet autem horum credibilius ostendatur, unde nunc longum est disputare; animam tamen non esse partem Dei, nec de substantia et natura ejus creatam sive prolatam, sed ex nihilo factam, dubitare fas non est.

XXIII. Non itaque, sicut ait iste blasphemus, invenitur serpens in loco meliore quam Deus, quia prævaluit decipere hominem quem fecerat Deus. Nullo enim modo homo deciperetur, si non in se exaltato corde recessisset a Deo. Vera quippe, quoniam divina est, illa sententia: « Ante » ruinam exaltatur cor¹. » Et ubi contra Deum exaltatur, ibi ab illo deseritur, et in se tenebratur. Quid autem mirum, si dum tenebratur, nescit quid sequatur: quoniam non a se ipso lumen est, sed ab illo qui est lumen illuminatur. Quod ergo Deus semper invictus sit, etiam homo victus ostendit: quia victus non fuisset, si ab invicto non recessisset. Quomodo est autem victor hominis deceptor, cum a semetipso sit etiam ipse deceptus? Unde et ille qui decepit, et ille quem decepit, ambo decepti sunt, recedendo ab eo qui non potest decipi; et ambo sunt victi, recedendo ab eo qui non potest vinci. A quo utique qui plus recedit, plus vincitur; quia tanto est inferior, quanto deterior. Et ideo necesse est, ut qui malum alteri prius inferendo vincere videtur, amplius ipse bonum amittendo vincatur: nec fieri potest ut ei sit locus melior, cum causa

¹ Prov. xvi, 18.

sit peior. Et quod ad tempus prævaluisse visus est diabolus homine superato, etiam sic in æternum victus est homine reparato. Nec Dei confitentis verba sunt, sed potius exprobrantis: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex » nobis¹. » Sicut et Apostolus ubi dicit: « Donate mihi » hanc injuriam², » utique a contrario vult intelligi, si adsit pronuntiator doctus, non calumniator indoctus.

XXIV. Porro autem cui displicet peccator prohibitus a ligno vitæ, quid nisi impune vult male vivere? Nec magnum erat Deo, et alio quolibet modo vitam subtrahere homini quem vivere nolisset; sed quoniam rationales animæ de sapientia vivunt, quarum mors est insipientia, hujus rei significandæ gratia lignum vitæ in paradiso fructu suo mori hominem nec corpore sineret. Quod ergo inde separatus traditus est morti, consumendus ætate, quod nequaquam illi accidisset, si semper eodem cibo frueretur, significatum est quod prius ab spiritali vitæ ligno propter peccatum anima ejus exclusa est, et ita quadam sua interiore morte jam mortua. Nam de sapientia scriptum est: « Lignum vitæ est amplectentibus eam³. » Quod iste non intelligens ait: « Quatenus ergo ante maledictum immortalis homo perpetuo vivere poterat, qui nondum ex ista arbore cibum sumpserat? » Quasi ei aliquis dixerit, aut in illo libro alicubi legerit, quod nondum Adam sumpserat ex cibo arboris vitæ. Quin potius intelligendus est, quoniam inde illi vita in corpore perpetua suppetebat, ne vetustate consumeretur ætatis, ad hoc inde prohibitus, ut ex peccati poena jam illi esset necessitas mortis.

XXV. « Quomodo, inquit, ex Dei maledicto mori cœperit, cum vita ipsa nunquam ex ipso initium sumpserit? » Quasi optaverit ei Deus mortem, sicut homo homini: ac non Dei verba ad sententiam petineant punientis, non ad

¹ Gen. iii, 22. — ² 2 Cor. xii, 13. — ³ Prov. iii, 18.

iram maledicentis. Punire autem morte corporali, fuit a vitæ arbore separare, cum jam fuisset spiritaliter mortuus, animo utique separatus ab alimento sapientiæ. Deus itaque quid ei contigisset in animo, significare voluit, separando eum a ligno vitæ, quo significabatur sapientia.

XXVI. « Sed ista, inquit, arbor quæ in paradiso vitæ fructus ferebat, cui proderat? » Cui, nisi illis primis hominibus, masculo et fœminæ, qui in paradiso fuerant constituti? Deinde istis de paradiso pro merito suæ iniquitatis ejectis mansit ad memoriam significandæ spiritalis arboris vitæ: quod est, ut diximus, ipsa sapientia, beatarum cibis immutabilis animarum. Utrum autem illo cibo vescatur nunc aliquis, nisi forte Enoch et Elias, non temere asseverandum puto: ligno tamen illo vitæ, quod est in spiritali paradiso, nisi alerentur animæ beatorum, non promerere pietatis et fidelissimæ confessionis, latronis animæ credentis in Christum legeremus paradysum eodem die fuisse concessum: « Amen, inquit, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso¹. » Esse autem ibi cum Christo, hoc est esse cum vitæ ligno. Ipse est quippe Sapientia, de qua, ut superius commemoravi, scriptum est: « Lignum » vitæ est amplectentibus eam². »

XXVII. Numquidnam et hoc refellendum est, quod velat acute, ut sibi videtur, irridet? Primo Deum non præcisse quod contigit: deinde implere non valuisse quod magnopere cogitavit: tertio ad maledictum se convertisse superatum. Unde scit Deum non præcisse quod contigit? An quia contigit? Quinimo si non contigisset, nullo modo id præcisset futurum, quia non erat futurum. Aut si propterea putat non præcisse, quia si præcisset, ne contingeret providisset: potest hoc et de Christo dicere, qui talentum dedit homini nihil acquisituro³; quod propterea

¹ Luc. xiiii, 43. — ² Prov. iii, 18. — ³ Matth. xxv, 15.

utique dederat, ut ejus augetur pecunia, quidquid est quod illa significat. Ergo quia contigit, ut ille sua pigritia nihil acquireret, hoc non præscivit ille qui dedit? Dicere tiam¹, non implere de hoc lucro Christum quod magnopere cogitavit. Potest et illud tertium, ad maledictum se convertisse superatum, quoniam dixit: « Ligate illi manus » et pedes, et projicite eum in tenebras exteriores²: » sicut Adam dictum est, ut a ligno vitæ separatus morte etiam corporis plecteretur³. Huic enim homini diserto, deficientis maledictum videtur, potentis imperium. Dicat ergo impotentem Christum, quoniam de acquirenda spiritali pecunia non potuit quod cupiebat efficere: dicat æmulum ac malitiosum, quod servo suo inviderit lucem ac salutem, quem projici jussit in tenebras, ubi esset fletus et stridor dentium. Si autem de Christo ista non dicit, ne hoc modo se indicet non esse Christianum: cur audet dicere de hominis conditore et peccati merito damnatore, quod non audet dicere de hominis redemptore, et si ejus præcepta contempserit, pœna æternæ mortis ultore, eodem ipso scilicet? Nam in quem alium nisi in Christum hæc maledicta nesciens iste jaculatur? quandoquidem ille ait: « Si » crederetis Moysi, crederetis et mihi, de me enim ille » scripsit⁴. » Quid enim Pater sine Filio, vel tunc fecit, vel unquam facit? Si ergo salubriter, non solum bonitatem, verumetiam severitatem Dei sancta Scriptura commendat, quoniam et amatur Deus utiliter et timetur, unde Apostolus eodem loco utrumque commemorat dicens: « Vides ergo » bonitatem et severitatem Dei⁵: » quid est quod iste insanus et præceps, cum christianum esse se jactet, hoc reprehendit in Deo Prophetarum, quod in Deo invenit Apostolorum: quoniam idem Deus est et illorum, et istorum?

¹ *Subaudi.* potest. — ² Matth. xvii, 13. — ³ Gen. iii, 24. — ⁴ Joan. v, 46; Gen. xlix, 10. et Deut. xviii, 15. — ⁵ Rom. xi, 22.

XXVIII. Quod autem de illo commemoravi, quem pigrum servum misit in tenebras exteriores severitas Dei, ubi neque futurorum improvidus dicitur quia tali pecuniam suam credidit, nec impotens quia ut bene ageret non ipse rexit, ipse correxit, nec æmulus ac malitiosus quod a luce separatum in tenebras misit: hoc de omnibus pœnis hominum, quæ leguntur in Prophetis libris inflictæ fuisse peccantibus, debet fidelis lector advertere. Hoc ergo etiam de diluvio. Neque enim Dominus Jesus non tale aliquid futurum in suo prænuntiavit adventu, quando ait: « Sicut » in diebus Noë manducabant, bibebant, novellabant, » ædificabant, nubebant, uxores ducebant, venit dilu- » vium et perdidit omnes; sic erit et adventus Filii ho- » minis¹. » Hoc et de obduratione cordis Pharaonis. Neque enim Novi Testamenti litteræ non dicunt de quibusdam: » Tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant quæ » non conveniunt². » Hoc de spiritu mendaci, quem Deus, qui bene utitur etiam malis, justissimo judicio ad impium regem decipiendum misit, sicut Michæas propheta sibi in visione prophetica demonstratum esse testatur³. Neque enim dubitavit tale aliquid dicere apostolus Paulus, cum se sciret verissime dicere, ubi ait: « Mittet illis Deus ope- » rationem erroris, ut credant mendacio, et judicentur » omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt » iniquitati⁴. » Hoc de facto per Moysen, cui Deus dixit: « Accipe omnes duces populi, et victima illos Domino » contra solem⁵: » hoc est, in manifesto per diem. Vel quod factum idolum Moyses ita vindicavit, ut nec proximo suo quisque parceret, ferro perimens impios⁶. Neque enim et Dominus Jesus non dixit: « Eos autem qui noluerunt » me regnare sibi, adducite, et interficite coram me⁷. »

¹ Luc. xvii, 26, 27. — ² Rom. 1, 28. — ³ 3 Reg. xxi, 19, etc. — ⁴ 2 Thess. ii, 10. — ⁵ Num. xxv, 4. — ⁶ Exod. xxxii, 27. — ⁷ Luc. xiv, 27.